

Яренчак М.В.

студент;

Баранник Л.Б.

професор,

Університет митної справи та фінансів

СУТНІСТЬ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «ПРИБУТОК» В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

В умовах ринкових відносин визначальним показником економічної ефективності роботи підприємства виступає прибуток. Він посідає одне з головних місць у загальній системі вартісних інструментів ринкової економіки, також забезпечує стабільність підприємства, гарантує його повну фінансову незалежність. Тлумачення цієї категорії, її сутності в економічній теорії пройшло певну еволюцію.

Розгорнене визначення економічної категорії «прибуток» має враховувати те, що він створюється у процесі виробництва, а його привласнення уособлює основну мету капіталістичного способу виробництва. Тому прибуток – це головна мета діяльності підприємства, що реалізується у процесі виробництва та реалізації товарів і послуг з використанням найманої праці і виражає певну сукупність відносин економічної власності при здійсненні названих видів діяльності та праці. Основними формами існування прибутку є: середній прибуток, який привласнюють дрібні та середні капіталістичні підприємства; монопольний прибуток, що привласнюють монополії, у тому числі групові монополії або олігополії; прибуток транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, як різновид монопольного прибутку; прибуток державних підприємств.

Прибуток в економічному аспекті – це перетворена форма додаткової вартості, а в кількісному аспекті – це різниця між продажною ціною товару і затратою капіталу на його виробництво. Кількісне визначення прибутку домінує в сучасній економічній теорії. Так, окрема група науковців визначають цю категорію як різницю між виручкою, отриманою від продажу продукції, і певними альтернативними витратами, пов'язаними з виготовленням цієї продукції. У «Великому економічному словнику» [1] стверджується, що прибуток – це узагальнюючий показник фінансових результатів господарської діяльності; визначається як різниця між виручкою від господарської діяльності і сумою витрат на цю діяльність. У «Сучасному економічному словнику» Макміллана [2] прибуток, – це перевищення доходів від продажу товарів і послуг над витратами на виробництво і продаж усіх товарів.

Спорадичні економічні погляди на сферу економічної діяльності людського суспільства вперше зустрічаються у працях античних авторів, які визначили і сам термін «економіка» – від грецького «ведення домашнього господарства». У працях Ксенофонта, Платона і Аристотеля в прямому розумінні економічного трактування категорії «прибуток», автори розкривають його як категорію «багатство». Так, Аристотель вважав, що

рабство необхідне, тому що засоби праці не можуть самі працювати, а раби є основа багатства, перший предмет володіння, що приносить дохід.

Першою науковою школою економічної думки стала школа меркантилізму (від італ. mercante – купець). Це економічне вчення та економічна політика, яка представляє інтереси торгової буржуазії у період розпаду феодалізму та становлення капіталізму. Головною передумовою генезису меркантилізму був розпад феодального господарства та зародження капіталістичної ринкової економіки. Згідно з теорією меркантилістів, багатство країни – це гроші, які «пливуть» в країну у формі золота та срібла за рахунок зовнішньої торгівлі. Джерелом прибутку, багатства країни вважається зовнішня торгівля. Головним і кінцевим результатом торгівлі являється не багатство взагалі, а спеціальне накопичення золота, срібла та дорогоцінних каменів, які нетлінні і не змінні в ціні і являються багатством завжди і всюди.

Школа фізіократів (від грецьк. physis – природа і kratos – влада) виникла у період розвитку мануфактурного капіталізму у Франції. Фізіократи розробили основи, хоча і суперечливої, проте прогресивної реформи, суть якої полягала в капіталістичній реорганізації сільського господарства. На відміну від меркантилістів, фізіократи вважали, що закони економіки базуються на законах природи, а багатство створюється в землеробстві – джерелом багатства є земля і праця, а не зовнішня торгівля. Гроші є лише засобом обміну і не представляють собою багатство.

Засновник школи меркантилістів Ф. Кене в основу «Економічної таблиці» поклав вчення про «чистий продукт», який одержаний у сільському господарстві, як надлишок створеної продукції над витратами виробництва. Оцінюючи величину «чистого продукту», Ф. Кене стверджує, що вона залежить від витрат виробництва, тобто витрат на сировину, матеріали й заробітну плату. Отже «чистий продукт» – це не дар природи, а результат праці землероба. Із поняття «чистого продукту» фізіократи виводили і своє розуміння продуктивної й непродуктивної праці.

Адам Сміт розглядає прибуток, як і фізіократи, виходячи із трудової теорії вартості. Він показав, що «цінність, яку робітники додають до матеріалів, зводиться до двох частин, одна з яких оплачує їхню винагороду, а друга прибуток їхнього наймача на весь авансований ним фонд матеріалів і заробітної плати».

У теорії відтворення А. Сміта розглядається два основних показники – чистий дохід, що є втіленням справжнього багатства країни (у сучасній економічній теорії – національний дохід), і валовий дохід (сукупний суспільний продукт). Конкретизуючи погляди Ф. Кене стосовно механізму суспільного відтворення, А. Сміт чітко розрізняє грошову та матеріальну форми чистого доходу: перша складається з доходів усіх класів (прибутку, ренти, заробітної плати), які формують фонди споживання та нагромадження, а друга представлена виробленими предметами споживання й засобами виробництва. Разом з тим підкреслюється, що це не дві складові, а лише дві форми вираження того самого суспільного багатства.

Прибуток у Д. Рікардо – це перевищення цінності над заробітною платою, що означає чітке розуміння того, що робітник створює своєю працею цінність

більшу, ніж одержує у вигляді заробітної плати. Аналізуючи співвідношення заробітної плати і прибутку він підкреслює, що рух заробітної плати є визначальним. Це зумовлено тим, що праця є джерелом цінності, а її функціонування потребує збільшення витрат на утримання робітника. Проте заробітна плата, підкреслює автор, не може зростати на стільки, щоб нічого не лишилося на прибуток.

Марксистська політична економія розглядає прибуток, виходячи з аналізу сутності теорії додаткової вартості, яку К. Маркс обґрунтував у своїй роботі «Капітал». Додаткова вартість по Марксу – це надлишок вартості товару над вартістю спожитих засобів виробництва й робочої сили. К. Маркс, протиставивши працю капіталу, зробив висновок, що лише частину робочого часу найманий робітник витрачає на відтворення власної вартості (заробітна плата), решта часу йде на відновлення вартості засобів виробництва, що належить капіталісту, та на створення додаткової вартості, яка також привласнюється капіталістом. К. Маркс визначає ціну товару як перетворену форму його вартості, основу якої становить не тільки витрачена праця, а увесь капітал, котрий був використаний для виробництва цього товару. Прибуток як перетворена форма додаткової вартості є метою і мотивом діяльності капіталіста, показником ефективності розвитку капіталістичного виробництва. Відношення прибутку до виробничих витрат є норма прибутку, яка характеризує доцільність виробничої діяльності.

На початку 80-х р. ХХ ст. у світовій економіці виникає таке економічне явище як «стагфляція» – одночасне зростання безробіття і рівня цін, яке неможливо було обґрунтувати теорією Дж. Кейнса. Виникає сучасний варіант неокласичної теорії – теорія «монетаризму», в основі якої лежить кількісна теорія грошей. М. Фрідмен, як автор даної теорії стверджує, що ринок виступає гарантом свободи вибору, а свобода вибору є умовою ефективності і життєздатності економічної системи. Якщо для окремого підприємця характерна орієнтація власних зусиль на максимізацію прибутку, то для суспільства в цілому далеко не байдуже, в якій мірі його члени мають доступ до цілого ряду матеріальних і духовних благ (освіта, медицина, механізм матеріального забезпечення громадян). М. Фрідмен пропонує відмовитися від гнучкої системи кредитно-грошової політики, а постійно нарощувати грошову масу щорічно рівними частками. При встановленні розмірів таких часток Фрідмен пропонує орієнтуватися на два показники – середньогодовий приріст обсягів валового національного продукту і середньогодові темпи зміни швидкості обігу грошової маси. За його розрахунками рекомендуються темпи зростання грошової маси 3-5% на рік.

Характеризуючи роль прибутку в ринковій економіці, слід зазначити, що ця роль не завжди позитивна, оскільки окремі види прибутку служать джерелом лише особистого збагачення окремих категорій громадян, не приносячи користі суспільству в цілому. Це стосується таких його видів, як прибуток, одержаний від спекулятивних комерційних операцій, від не виправдано високих цін у зв'язку з монопольним станом на ринку, від «тіньової» діяльності підприємств.

Отже, аналіз концепцій що до поняття «прибуток» доводить, що даний економічний показник має багатогранну структуру, складну систему взаємозв'язків з іншими показниками діяльності підприємства і відсутність загальноузгодженого підходу до його визначення.

Список використаних джерел:

1. Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. «Великий економічний словник» / Київ / Кондор / 2006.
2. Словник сучасної економіки Макміллана: пер. с англ. / Гол.ред. Д.В. Пірс; Під общ. рук. О. Мороз, Т. / АртЕк / 2000.
3. Петти У. Экономические и статистические работы. – М., 1940.
4. Кене Ф. Избранные экономические произведения. – М., 1969.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М., 1962.
6. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогообложения. – М., 1955.
7. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Ч. 1 // Собр. соч. Т. 23.